

na širok raspon tema, inovativnost pristupa pojedinim temama te otkrivanje posve nepoznatih kazališnih djela i fenomena, jasno je da knjiga može biti od višestrukoga značenja za sve proučavatelje povijesti hrvatskoga kazališta i nacionalne kulture, kao i za studente: napokon, niz radova obuhvaćenih ovim izborom već je i našao put na popise ispitne literature studenata, a ova ih je knjiga napokon učinila i mnogo dostupnijima. Riječju, nudeći obilje posve novih spoznaja i saznanja o nacionalnoj kazališnoj prošlosti i njezinim nositeljima, knjiga L. Ljubić bitno pridonosi rasvjetljavanju kontinuiteta i bogatstva hrvatske (kazališne) kulture u rasponu od nekoliko stoljeća.

Knjiga *Desetica* nosi podnaslov *Rasprave o povijesti hrvatske drame i kazališta*, no to je, kako je uostalom i pokazano, ne izuzima od rasprava i o suvremenosti hrvatske drame i kazališta. Tijekom posljednjih desetak godina, L. Ljubić napisala je ili objelodanila mnogo više rasprava, eseja, kritika, osvrti, prijevoda i leksikonskih jedinica nego što ih stane u korice jedne knjige, kako posvećenih suvremenome hrvatskome dramskome pismu i suvremenoj hrvatskoj kazališnoj produkciji tako i radova posvećenih hrvatskim kazališnim glumicama. Čini se, stoga, kako bi i njezine radove "rasute" po nizu teatroloških zbornika i časopisa vrijedilo vidjeti ukoričene unutar zbirke čiji bi podnaslov posve opravdano mogao glasniti *Rasprave o suvremenoj hrvatskoj drami i kazalištu*, a o knjizi posvećenoj hrvatskim glumicama da i ne govorimo. U iščekivanju neke nove desetice, što drugo reći, nego – za deset.

Lucija Ljubić

SPOMENAR NEPORECIVE JUNAKINJE

Ena Begović Radeljak,
vlastita naklada,
Zagreb 2013.

Glumačka monografija žanr je koji je u suvremenoj hrvatskoj teatrološkoj literaturi rezerviran za glumice i glumce koji su dosegli punu zrelost svoga umjetničkog puta, ostvarili umjetničke vrhunce i mogu se pohvaliti doista zavidnim brojem uloga odigranih u kazalištima, filmovima ili na radiju, a sad nastupaju rjeđe, ali još uvijek mogu briljirati. Monografija o Eni Begović samo djelomice odgovara navedenim obilježjima toga žanra. Naime, riječ je o glumici koja jest

dosegla neke umjetničke vrhunce, no ni izdaleka nije postigla sve ono što je mogla i čemu su se svi ljubitelji kazališta i njezine glumačke interpretacije radovali i nadali. Tragične okolnosti nagle smrti u trenutku u kojem je Ena Begović Radeljak doszala i profesionalne i osobne vrhunce zadovoljstva i priznanja, učinile su da je ta glumica već ušla u povijest hrvatskog kazališta – i to na velika vrata. Urednik monografije Nino Škrabe, ujedno i autor dramskih tekstova u kojima je glumica nastupala, ovu je knjigu, kako i sam kaže koristeći se prvim licem množine, zamislio kao spomenar s fotografijama iz predstava, filmova i života i uspomenama Eninih najbližih suradnika, bez obzira je li riječ o glumačkoj, redateljskoj ili spisateljskoj struci, obnašateljima dužnosti u hrvatskoj kulturnoj politici, prijateljima ili obitelji. *Niti jedna moja riječ nije ishitrena. Nekome će se moje izrečeno svidjeti, nekome ne. Ali meni je najznačajnije biti uviđen u skladu sa sobom. Neovisno o tuđim mjerilima... stoji na jednom mjestu u knjizi, a na drugom se slična misao formulira ovako: Upoznala sam sebe u svakakvim stanjima; i dobru i zlu i jaku i slabu i pristala sam na sebe takvu i, što je još važno, ne bojim se svoje ranjivosti. Dapače, uživam na pozornici osjećati povišena stanja i prenositi ih ljudima koji će preko mene doživjeti katarzu.* Tako se Ena Begović dokazuje i kao glumica predana svom poslu, prihvaćajući i dobra ali i loša stanja koja tumače nje nekog lika izaziva. Što je još važnije, sve to glumica je uspjela razabrati kao kvalitetnu suigru s gledate-

ljima nudeći im da dožive ono za čim je još Aristotel žudio izdvajajući katarzu kao izniman učinak grčke tragedije.

Autori ove knjige omiljenu su glumicu prikazali kao nježnu, dobru, plahu ali i samosvesnu i strastvenu ženu koja se časno borila za svoj uspjeh i koja je stajala iza vlastitih riječi. Za razliku od ostalih monografija, a u skladu s izdavačkim pothvatom Enine kćeri Lane Radeljak i obitelji, uvodno je slovo pripalo glumčinu suprugu koji je zahvalio svim suradnicima u osmišljavanju knjige, a monografiju je zaključilo nekoliko fotografija i sastavak kćeri Lane koja je izgledom već i sad jako nalik svojoj majci. U privatnom okviru toga izdavačkog pothvata smjestilo se mnoštvo kraćih tekstova, priloga drugih ljudi koji govore o glumici Eni Begović, bez obzira je li riječ o suradnicima, prijateljima ili kazališnim kritičarima, no od žanra monografije možda najviše odudara razmjerno velik broj priloga u kojima o svom radu i okolnostima vezanim više ili manje uz profesionalni život progovara sama glumica. Šteta je samo što većina priloga nije datirana, niti se navodi izvor iz kojega se citira – ali to za spomenar nije ni važno. Za spomenar su važne dobre misli, obilje fotografija i, što je najvažnije, uspomena koje će svojom brojnošću i raznovrsnošću podsjetiti na bogato glumačko iskustvo žene koja je toliko voljela svoju struku i matičnu kuću, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, imajući još u studentskim danima jasnu predodžbu o tome gdje želi raditi: *Tada mi je samo jedna misao bila u glavi.*

Bože, da mi je samo stati na tu scenu i osvojiti je! Knjiga je opremljena i DVD-om s filmom redatelja Jakova Sedlara, sastavljenom uglavnom od fotografija objavljenih u knjizi, dijelova snimljenih predstava ili filmova te neposrednim, često i dirljivim govorom glumičinih kolega i suradnika koji su svojim prilozima sudjelovali i u knjizi.

Ovaj glumački spomenar obiluje i fotografijama iz privatnog života, posebice onima od glumičina rođenja, preko službenih fotografija iz odigranih predstava pa sve do posve osobnih fotografija s obiteljskih putovanja ili druženja, završavajući s onim već dobro poznatim fotografijama snimljenim za jedan časopis nakon rođenja glumičine kćeri. Uglavnom, fotografije i spomenarski zapisi glavno su gradivno tkivo ove knjige koja se proteže na više od četiri stotine stranica. Raskošna likovna oprema i isticanje glumičinih osobnih iskaza, bez obzira je li riječ o sjećanjima na djetinjstvo u rodnom pelješkom Trprnju ili odrastanju, školovanju i profesionalnom radu u Zagrebu, uspostavlja prisan odnos s čitateljima, upozoravajući podjednako na Enu Begović i kao na osobu i kao na glumicu. Njezini zapisi, možda ponajviše oni koji nisu objavljeni niti javnosti poznati, dodatno osvjetljavaju glumčinu osobnost, pa se tako neki mogu začuditi da je proslavljena hrvatska glumica s aurom dive bila izrazito sramežljiva i povučena djevojčica, da je imala silnu tremu od javnog nastupa, da je slobodno mladenačko vrijeme rado provodila u samoći, da se bojala letenja avionom, da je voljela tu-

mačiti heroine koje su ostavile traga iza sebe, da se je pogadale zlobne kritike, a na više mjesta razvidno je i da je voljela svoga supruga i silno željela postati majkom te da su joj brak i obitelj bili iznimno važni u životu.

Cijenjena kazališna kritičarka Marija Grđičević poslije premijere *Cymbeline* 1986. u režiji Joška Juvancića i glumične interpretacije Imogen zapisa da se u Eni Begović udružila iznimna darovitost, mladost, zdravlje, snaga, osjećajnost, bistrina, ljepota i neumoran rad. Ta je kritičarka jedna od rijetkih koja nije najprije spomenula glumičinu ljepotu i izgled kojim je plijenila i kojim je zaokupila i kazalištarce i gledatelje. Ena Begović bila je svjesna svoje privlačnosti, no nije sve uložila u to, znajući da se glumačko umijeće ne može graditi samo na ljepoti, nego da su potrebne i druge kvalitete, pa čak i da lijep izgled može biti smetnja u pravom poimanju glumačke darovitosti. Analizirajući attribute koje su suradnici ove monografije nadjenuli Eni Begović, poput "idealne glumice", "neporecive prvakinja" i "glumačke zvijezde", na nekoliko je mjesta moguće naići na termin "glumačke dive". Kad je Eliza Gerner objavila knjigu o hrvatskim dramskim divama, glumicama nešto starijim od sebe koje su stasale u prvoj polovici 20. stoljeća, poput Božene Kraljeve ili Bele Krlježe, činilo se da je to termin rezerviran za nešto stariju glumačku gardu, no u slučaju Ene Begović vratile su se uspomene i na velike glumice iz povijesti hrvatskoga kazališta, upravo zahvaljujući slavi i popularnosti koju je i Ena Begović uživala plijeneci pozornost svo-

jom osobnošću pa čak i suzdržanošću i udaljenošću od skandala kakve danas bilježe razne popularne osobe s estrade, takozvani *celebrity*. Boris B. Hrovat jedan je od autora koji je Eni Begović nadjenio epitet *dive*, zapisavši da su kazalištu potrebne *dive*, *glumice koje karizmom, darovitosti i ljepotom oplemenjuju taj privilegirani prostor slobode ljudskih sanja, čežnji, nada i iluzija*. Ena Begović to je i bila. Kako pri kraju knjige stoji, i sudeći prema popisu koji nije potpun nego je rezultat dobiven iz dostupnih podataka, Ena Begović odigrala je pedeset i jednu kazališnu ulogu, šesnaest filmskih, dvadeset i osam televizijskih i tri radijske uloge, približivši se broju sto i stekavši zavidnu profesionalnu glumačku zalihu već u četrdesetoj godini života. Popularnost Ene Begović podjednako počiva i na kazališnim i na filmskim ulogama. Stoga je i monografija o ovoj glumici koncipirana kao kronološki slijed njezinih glumačkih ostvarenja, bez obzira je li riječ o kazalištu ili o filmu. U uvodnom članku, objavljenom i u povodu glumičine smrti na stranicama ovog časopisa, Antonija Bogner-Šaban načiniła je presjek glumičine kazališne karijere, navevši sve njezine važnije dramske uloge, počevši od Ivišičeve drame *Alaxaia* 1983, preko Euripidove *Klitemnestre*, Shakespeareove *Desdemone* u *Othellu*, Sofoklove *Antigone*, Bulgakovljeve *Margari-te*, Millerove *Abigail* u *Vješticama* iz *Salema*, Zinaide Afanasjevne u *Ujakovom snu* Dostojevskog, pa do Meze u Marinkovićevoj *Zajedničkoj kupki* ili Imogen u Shakespeareovu

Cymbelinu. Ena Begović proslavila se i u Histrionima kao Marija u *Ponoćnoj igri* D. Jelačića Bužimskog, Julka u *Histo(e)rijadi* B. Senkera, T. Mjčića i N. Škrabe, ali i Zagorkina Nera u *Gričkoj vještici* te Kukuljevićeva Sofija. Nastavila je u matičnoj kući kao zahtjevna Strindbergova Julija i Ibse-nova Hedda Gabler, a povijest hrvatskog kazališta ali i filma pamtit će je kao intrigantnu barunicu Castelli, dok je na kazališnim daskama bila i Krležina Laura u *agoniji* i Klara u *Ledi*. Svoje je glumačko umijeće okušala i u nekim drugim kazalištima poput Teatra &TD (kao Lina u Pavličičevoj preradbi Kumičićeva romana, Marlene u *Top Girls* C. Churchill) ili Kazalištu Thalia Jakova Sedlara u Wojtylinoj drami *Brat našega Boga*. Zanimljivo je da je A. Bogner-Šaban svoj članak započela jednom Matoševom hvalospjevnom kritikom posvećenom Ljerki Šram, još jednoj od omiljenih hrvatskih glumica, ali cijelo stoljeće prije, što je samo potvrdilo da je i Ena Begović, posebice kad je suditi po riječima navedenih kritika, bila i takva miljenica javnosti i osoba kojoj se rado zavirivalo u život. Problematizirajući odnos medija prema glumicama, posebice prema Eni Begović, Boris Senker u svom je članku istaknuo da su mediji, vođeni svojim interesom, počeli stvarati Enu Begović kao junakinju društvene scene, no u kazališnim i filmskim ulogama Ena je ostala nezamjenjiva, upravo zahvaljujući svom nesebičnom davanju. Iako monografija obiluje neobično toplim i emotivno obojenim prilo-zima u kojima se svi autori trude govoriti o Eni Begović i kao o vrsnoj

glumici i kao o iznimnoj osobi, čini se da ova knjiga nije klasična glumačka monografija i zahvaljujući još jednoj važnoj činjenici – ona je satkana od uspomena koje je Ena Begović Radeljak ostavila na pozornici, ali još više – u srcima osoba kojima se nesebično davala, bez obzira je li riječ o obitelji, prijateljima, kolegama ili, što je za glumačku struku najvažnije – gledateljima. Time i jest zavrijedila možda najtočniji atribut što joj ga je nadjenio Petar Selem – bila je neporeciva prvakinja hrvatskoga glumišta. U skladu sa samom sobom.

Martina Petranović

ČAROLIJA MAGIČNE KOCKE

Branka Hlevnjak:
Drago Turina scenograf
ULUPUH, Zagreb 2013.

Koncem ove godine na dodijeli nagrada ULUPUH-a, godišnja Nagrada za najbolji izdavački projekt u 2013. pripala je knjizi *Drago Turina scenograf* autorice Branke Hlevnjak, urednice i inicijatorice projekta Ivane Bakal i dizajnera Marija Aničića. Vjerujem da tko god je navedeno izdanje držao u rukama i prolistao, ni trenutka neće dvojiti kako je nagrada Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske, koje kao izdavač stoji iza objavljivanja ove knjige, otišla u prave ruke jer je spo-

menuti autorski tim, u suradnji sa samim scenografom Dragom Turinom, učinio doista reprezentativan posao i ostvario monografiju s kojom se, i u sadržajnom, i u likovnom, i u dizajnerskom smislu, doista teško može mjeriti bilo koja domaća publikacija iz područja proučavanja scenografske umjetnosti. Da je riječ o doista jedinstvenu izdanju, svjedoče već i same korice knjige, koje se, prema zamisli Marija Aničića, otvaraju poput scenografije Drage Turine, točnije poput njegove “magične kocke”, forme koja je u kontekstu razmišljanja o osnovnom problemu prostora u kazalištu scenografski obilježila ne samo jednu fazu u stvaralaštvu Drage Turine, nego i u povijesti hrvatske scenografije i hrvatskoga kazališta. Sama monografija dio je niza ULUPUH-ovih izdanja posvećenih stvaralaštvu iz područja primijenjenih umjetnosti i stvarateljima s toga područja koji su dali važan prilog povijesti hrvatske umjetnosti i kulture, ali su u literaturi do sada bili velikim dijelom zanemareni, što se posebice može protegnuti na područje likovnih disciplina u kazalištu kao što su kostimografija, oblikovanje svjetla i, u ovom slučaju, scenografija. O kazališnoj scenografiji do sada je napisano i objavljeno tek nekoliko opsežnijih studija ili izdanja, kao što su studija Jovana Konjovića o zagrebačkoj scenografiji do 1941., studije Antuna Celia Cege o poslijeratnoj scenografiji, serija kataloških izdanja Odsjeka HAZU-a koja su pratila izložbe pojedinih scenografa, niz radova Ane Lederer koja se u novije vrijeme ponajviše

bavila proučavanjem scenografske umjetnosti te, dakako, scenografska izdanja o pojedinim scenografima kao što su Ljubo Babić ili Dorian Sokolić. Sam ULUPUH-ov prilog proučavanju kazališne likovnosti do sada je rezultirao monografijom o kostimografkinji Ruti Knežević te opsežnim katalogom izložbe *Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije*, a posljednje izdanje u nizu – zasad – upravo je monografija o Dragi Turini. Kažem zasad jer su u pripremi ili pred realizacijom već neki novi izdavački projekti na srodne teme. Budući da je riječ o struci za koju u Hrvatskoj danas – također, nadajmo se, zasad – još ne postoji zaseban studij, već se kao predmet podučava na, primjerice, zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti ili Tekstilno-tehnološkom fakultetu, ova će monografija zasigurno popuniti i prazninu u literaturi koja nedostaje potencijalnim budućim scenografima, ali i studentima drugih kazališnih usmjerenja na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu i srodnim umjetničkim akademijama. Navedena će monografija zasigurno popuniti i veliku prazninu u proučavanju povijesti hrvatske scenografije druge polovine 20. stoljeća, ne samo zato što je riječ o reprezentativnom izdanju, već i zato što je doista riječ o umjetniku koji je svojim brojnim radovima obilježio jednu kazališnu epohu. Drago Turina, u kazališnim krugovima poznatiji kao Čarli Turina, scenografskim se poslom počeo baviti sredinom šezdesetih godina u studentskim kazalištima, a od tada do prvoro- ga desetljeća novoga milenija nani-